

Middelstanden og Tallene.

Af Adolph Jensen.

Det »sociale Spørgsmaal« iklæder sig til forskellige Tider forskellige Former. Halvfjerdsernes og Firsernes Arbejderspørgsmaal er i Halvfemserne til en vis Grad stillet i Skygge af en levende Diskussion om Middelstandens Levedygtighed under den fremvoxende Stordrift. At dette Spørgsmaal saa forholdsvis sent har grebet Sindene, er ganske naturligt. Den Situation, som skabtes ved Næringsfrihedens Indførelse, Laugenes Ophævelse, Maskinernes, Jernbanernes og Kapitalens Tagen-Affære i Erhvervslivet, var til at begynde med ingenlunde ugunstig for den næringsdrivende Stand, eller i hvert Fald var man for kortsynet til at fatte, hvor Udviklingen vilde føre hen.

Nu har denne ad forskellige Veje ført til en mægtig Koncentrering af baade Produktion og Vareefterspørgsel, til Storindustri og Stormagasiner, og en Del af den næringsdrivende Middelstand føler for Alvor, at den er i Færd med at tabe Fodfæstet.

Uagtet dette er blevet gentaget indtil Trivialitet i de senere Aar, gives der dog endnu Folk, som ikke tro derpaa — Optimister, som mene, at Middelstanden

dog, naar alt kommer til alt, ikke har det saa ilde endda, og at den i hvert Fald har Kræfter til at ride Stormen af. Der har endog i Kredse, som indtil for kort Tid siden saa alt graat i graat, hævet sig Røster, der vidne om et lysere Syn paa Sagen.*)

Spørgsmaalet hører efter sin Natur ubestrideligt til dem, ved hvis Behandling man er stærkt tilbøjelig til at lade sig lede af Fornemmelser og Indtryk og til at gaa ud fra et behændigt lanceret og ofte gentaget Postulat som en given og uimodsigelig Ting. Forfatteren kunde i saa Henseende anføre en hel Samling af Exempler fra vor hjemlige Middelstandsdebat, men da man ikke uden Nødvendighed bør forstyrre det gode Forhold til sine Naboer, foretrække vi at forholde os objektivt til Sagen og hellere forsøge at konfrontere de modstridende Opfattelser med Virkeligheden. Dette er i Øjeblikket saa meget mere paa sin Plads, som Statistikken netop i den seneste Tid har leveret forholdsvis gode Bidrag til Spørgsmaalets Belysning.

Ved Sagens Undersøgelse ad statistisk Vej er der to forskellige Spørgsmaal, der naturligt ligge for:

- 1) Kan der paavises en numerisk Tilbagegang i de selvstændige Næringsdrivendes Tal?
- 2) Ihvilken Retning og med hvilken Styrke forandres den sociale Sammensætning af den næringsdrivende Befolkning?

Der kan ikke godt være Tale om et Valg mellem disse to Synspunkter. De maa begge tages i Betragt-

---

*) Jfr. Prof. Dr. Julius Wolfs Artikler »Illusionisten und Realisten in der Nationalökonomie«. (Zeitschrift für Socialwissenschaft, 1898. Hefte 1, 2 og 4). Den første af disse Artikler er refereret af W. S. i Nationaløk. Tidsskr. 1898 Side 196 ff.

ning, hvis man vil have fuld Besked. Noget andet er det, at Mangelen af brugeligt Materiale kan tvinge til Resignation over for selv ret beskedne Ønsker, hvad det følgende kun alt for klart vil vise.

Sagen kunde endelig gribes an fra en tredie Side. Man kunde spørge, om Middelstandens materielle Kaar gennemgaaende ere i Op- eller Nedgang. Dette Spørgsmaal har man i nyeste Tid med ikke ringe Held søgt besvaret gennem en rationel Bearbejdelse af Skattestatistikken.*) Men at inddrage dette tredie Synspunkt under nærværende Undersøgelse, vilde dog næppe være hensigtsmæssigt, fordi man da blev nødt til at operere med Begrebet »Middelstand« i to forskellige Betydninger. I Skattestatistikken betyder »Middelklassen« den Del af Befolkningen, som sidder med de mellemstore Indtægter; Synsvinklen er og maa altsaa her være en rent økonomisk. Hvad vi derimod tilsigte, er en Undersøgelse af det sociale Mellemlag i Befolkningen, den Klasse, man i gamle Dage benævnte »Borgerstanden«. At disse to Begreber langt fra dække hinanden, behøver ikke nærmere at paavises. Og dog hidrøre mange Misforstaaelser og megen Strid netop fra, at man ikke har holdt sig denne Dobbeltthed ved

---

*) Vi minde her bl. a. om Julius Wolfs fortjenstfulde Værk: Socialismus und kapitalistische Gesellschaftsordnung. Stuttgart 1892. — Endvidere: Vilhelm Böhmert. Die mittlere Klasse der Einkommensteuer in einigen deutschen Grosstädten i. d. Jahren 1880—95. (Jahrb. f. Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft. 1896). — Af mere officielle Arbejder kan paa dette Felt anføres: Statistik d. Hamburgischen Staates. Bearbeitet und herausgegeben v. d. Statistischen Bureau der Steuer-Deputation. Heft XVII. Hamburg 1895. — Og paa dansk Grund: Marcus Rubin. Indkomstforholdene i København. Udg. af Københavns Magistrat. 1894.

Udtrykket klart for Øje. Naar det saaledes fra den ene Side paastaas, at »det borgerlige Samfunds økonomiske Udvikling med Nødvendighed fører til den lille Bedrifts Undergang«^{*)}, og man fra den anden Side har benægtet Rigtigheden af denne Sætning ved at henvise til, at der i den sidste Menneskealder er sket en forholdsvis betydelig Bedring ikke blot i de laveste, men ogsaa i de mellemste Indtægtsklassers Kaar, da er det klart, at begge Parter kunne have Ret. Hvis den selvstændige Middelstands Udtynding nemlig foregaar paa den Maade, at de aller mindste Virksomheder i stort Antal falde bort, da er denne Bevægelse jo paa ingen Maade uforenelig med en almindelig økonomisk Opdrift.

Med det første af de foran opstillede Spørgsmaal ligger det nærmest at henvende sig til Folketællingerne. Disses Erhvervsstatistik maatte jo, hvis den var ideel, kunne give en direkte Besvarelse. Men desværre hører Befolkningens Gruppering efter Erhverv og Stilling i Erhvervet netop til de Punkter, som ved disse Tællinger blive mindst fuldkomment belyste.

Om en blot nogenlunde ensartet Fremgangsmaade ved den statistiske Behandling af dette Spørgsmaal i de forskellige Lande, er der slet ikke Tale. Hvert Land følger sin Praxis, og ikke sjældent ændres denne endda ret betydeligt fra Tælling til Tælling. Ved de Oversigter, som vi have uddraget af de europæiske

---

^{*)} Jfr. det socialistiske Erfurter-Program.

Landes statistiske Publikationer, og som anføres nedenfor, gælder det derfor som en almindelig Regel, at de kun give et Fingerpeg, et Udtryk for den herskende Tendens, derimod ikke nøjagtige, kommensurable Resultater af Maalinger, der ere foretagne overalt i samme Hensigt og efter samme Principper.

I den efterfølgende Tabel findes for 6 Lande en Sammenstilling af Befolkningstilvæksten og de senest konstaterede Forandringer i Antallet af Hovedpersoner (d. v. s. selvstændige Erhvervsdrivende) i Industri, Haandværk og Handel. Samtlige Data ere hentede fra Folketællingerne, dog med Undtagelse af de tyske, for hvilke de særlige Erhvervsstillinger af 1882 og 1895 ligge til Grund. Forholdstallene ere i Almindelighed afrundede til hele Tal, da en minutøs Nøjagtighed her kun vilde være til Besvær.

	Periode	Befolknings- tilvæxt	Fremgang(+) eller Tilbage- gang (-) i Antallet af selvstændige Nærings- drivende
		pCt.	pCt.
Danmark.....	1880-90	10	+ 15
Sverige.....	1880-90	5	+ 26
Norge.....	1876-91	10	+ 7
Østrig.....	1869-90	17	+ 45
Tyskland.....	1882-95	14	+ 1 ¹ / ₃
Frankrig.....	1881-91	2 ¹ / ₂	+ 10

Anmærkning. Englands Censusopgørelser gennemføre ikke Sondringen mellem Selvstændige og Uselvstændige. I Belgien foretages Sondringen kun for Industriens Vedkommende, derimod ikke for Handelserhvervene. I Holland haves en Erhvervsstatistik af 1889, men den nærmest foregaaende er af 1859 og en Sammenstilling af Resultaterne derfor næppe forsvarlig. I Schweiz foretoges ved Tællingen i 1888 en Sondring mellem Selvstændige og Uselvstændige, derimod ikke ved de foregaaende Tællinger. Ungarns Folketælling af 1891 har vel en meget god og udførlig Erhvervsgruppering, men den anvendte Fremgangsmaade er ganske uden Tilknytning til tidligere Opgørelser. Endelig hvile de finske Erhvervsopgørelser af 1880 og 1890 ikke paa Individualtællinger, men paa Indberetninger fra Præsterne, og de turde derfor have en noget vel kalkulatorisk Karakter. — Naar Sammenligningen for Østrigs Vedkommende er ført tilbage til 1869, har dette sin Grund i, at Folketællingen af 1880 bearbejdedes paa en Maade, der afviger ret væsentligt fra den ved Tællingerne i 1869 og 1890 anvendte.

Som det første Hovedresultat af denne Undersøgelse maa da noteres, at Antallet af selvstændige Næringsdrivende, absolut sét, var i Fremgang i alle de i Tabellen anførte Lande, alene med Undtagelse af Frankrig, hvor der endog var en Tilbagegang af 10 pCt. Denne Afvigelse fra Regelen skulle vi dog ikke tillægge alt for stor Betydning. Dels var maaske Behandlingen af det paagældende Punkt ikke ganske ligeartet ved de to Tællinger i 1881 og 1891 (Tællingsskemaerne havde i hvert Fald en noget forskellig Formulering af Spørgsmaalet), dels er jo den i Frankrig registrerede Tilbagegang af 10 pCt. i Virkeligheden mindre i Disfavør af de Selvstændige end den for Tyskland konstaterede Fremgang af $1\frac{1}{3}$ pCt.; thi Frankrigs samtidige Befolkningsforøgelse var kun $2\frac{1}{2}$ pCt., medens Tysklands var 14 pCt.

Ser man Bevægelsen i de Selvstændiges Antal Side om Side med Befolkningsforøgelsen, dele de 6 Lande sig i følgende to Grupper:

- a) Danmark, Sverige, Norge og Østrig. I disse Lande have de selvstændige Næringsdrivende enten været i stærkere Fremgang end Folketallet eller dog (for Norges Vedkommende) næsten holdt Skridt med dette.
- b) Tyskland og Frankrig. Her har Befolkningsforøgelsen været langt stærkere end Forøgelsen af de Selvstændige.

Denne Gruppering leder Tanken hen paa, at der maaske bestaar en Forbindelse mellem det undersøgte Forhold og Erhvervslivets almindelige Karakter (overvejende Landbrug etc. eller overvejende Industri etc.) i de enkelte Lande. En nærmere Undersøgelse bekræfter denne Formodning, saaledes som det fremgaar af efterfølgende Tal, der referere sig til Begyndelsen af de Perioder, for hvilke vi have beregnet Tilvækstforholdet for de selvstændige Næringsdrivende.

Af samtlige i materiel Virksomhed arbejdende Personer henhørte til:

	Land- og Skovbrug, Jagt, Fiskeri o. l.	Industri, Bjærgværksdrift, Haandværk, Handel, Transportvirksomhed o. l.
Gruppe a.		
Danmark.....	62 pCt.	38 pCt.
Sverige.....	73 —	27 —
Norge.....	66 —	34 —
Østrig.....	73 —	27 —
Gruppe b.		
Tyskland.....	51 —	49 —
Frankrig.....	50 —	50 —

Uden Fare for at gribe alt for meget fejl, tør man vel nu slutte, at Forholdene laa gunstigst for Udvidelsen af den selvstændige næringsdrivende Middelstand i de Lande, hvor det industrielle og kommercielle Liv var mindst fremskredet, medens Middelstanden synes at være kørt fast i de egentlige Industrilande. Dette Resultat stemmer ogsaa godt med, hvad man paa Forhaand maatte vente efter Sagens Natur. Hvad er det nemlig der sker, naar et Land gaar over fra Agrikulturstandpunktet til Industristandpunktet? Det er en Udvikling af den nationale Arbejdets Deling. Den ene Produktionsgren efter den anden løsriver sig langsomt fra Landbrugsvirksomheden; der danner sig altsaa (forudsat at de legale Betingelser ere til Stede) en Land-Haandværkerstand, saaledes som vi have sét det her i Danmark i 60erne og 70erne. Paa samme Maade gaar det med Handelsvirksomheden. Næringsfriheden virker i første Omgang decentraliserende; den hele Detailhandel breder sig over en større Flade, giver Existensmulighed for en Mængde smaa, selvstændige Handlende (Høkere o. s. v). Under de tilstedeværende Betingelser kan Landbruget kun beskæftige og give Brødet til en begrænset Mængde Mennesker; derfor begynder Bevægelsen bort fra Landbruget, Befolkningens Indvandring til Byerne, hvor Laugsmonopolernes Ophævelse har givet Plads for de ledige Kræfter. Men disse ledige Kræfter ere uden Kapital; og der danner sig derfor til at begynde med overvejende smaa Virksomheder. Naturligvis udelukker denne extensive Udvikling af Næringslivet ikke, at der samtidig fremvoxer en fabrikmæssig Storindustri. Men det tager Tid; et Land gør ikke paa én Gang Springet fra »landbrugende« til

»industridrivende«. Storindustrien har overalt for største Delen udviklet sig paa Haandværkets Grundlag, og kun en mindre Del af de moderne Fabrikprodukter ere ganske fremmede for Haandværket. Den store og den lille Industri kunne derhos meget vel en Tid lang trives godt — og i god Forstaaelse — Side om Side; dels fordi Fabrikken næsten altid har sin Styrke i Specialiteter, som den fortrinsvis kaster sig over, og saaledes kun delvis gør Indgreb i Haandværkets Produktionsomraade; dels fordi den lille Industri jo i Almindelighed arbejder for et ganske lokalt Marked, som den, ofte alene ved Sædvanens Magt, formaar at fastholde trods al Konkurrence.*) Men selvfølgelig kommer der et Tidspunkt, da Landet saa at sige er mættet med Smaaforretninger; og fra det Øjeblik er der som slaaet Bom for yderligere Tilvæxt i de Selvstændiges Tal. Selv om Export-Industrier arbejde sig frem, forandres Forholdet ikke; thi Exportvarer maa tilvirkes i store Mængder, maa være Fabrikprodukter.

At Bevarelsen af de eksisterende og Dannelsen af nye smaa Industri- og Handelsvirksomheder vanskeliggøres des mere, jo stærkere det hele økonomiske Liv pulserer, har iøvrigt ikke sin Grund alene i Stordriftens finansielle og tekniske Overlegenhed, men tilige i forandrede Vareefterspørgselsforhold. Jo mere fremskredet et Lands økonomiske Udvikling er, des

---

*) Et slaaende Exempel kan hentes fra det storindustrielle Sachsen, hvor Smaabedrifterne i Perioden 1875—82 tiltog endog stærkere end Befolkningen, uagtet Fabrikvirksomheden samtidig stod i en ualmindelig kraftig Udvikling. (Heitz. Zur Beleuchtung d. Handwerkerfrage. Zeitschr. f. d. gesamte Staatswissenschaft. 1893. S. 202 ff.)

mere koncentrerer Efterspørgselen og Forbruget sig. Som de væsentligste Aarsager hertil kan der bl. a. henpeges paa Storstædernes Befolkningstilvæxt, Dannelsen af kæmpemæssige Konsumenter i Skikkelse af Stats- og Kommuneanstalter som Fængsler, Sygehuse o. s. v. Det maa ogsaa her erindres, at den ene Storbefordring støtter den anden som Kunde; Transportanstalter og lignende Foretagender købe Industriprodukter i store Partier. Endelig ere de store Handelsmagasiner, Forbrugsforeninger o. l. ikke blot blevne til som en naturlig Konsekvens af Fabrikindustrien, men de befordre tillige en videre Udvikling af denne. Salgets Koncentrering støtter i mange Tilfælde Produktionens Koncentrering.

Ogsaa i en anden Henseende ligge Forholdene i Industrilandet ugunstigere for de smaa Virksomheder end for de store. Det hele Kulturliv stiller her ofte Industrien saa omfattende Opgaver, at de ikke lade sig løse ved Haandværkets Midler og Arbejdsformer alene, og det selv om de tillige i stort Omfang kræve Anvendelse af egentligt Haandarbejde. Et Lokomotiv, en Dampkran, et Sporvejsanlæg ere talende Exempler herpaa.

Paa visse Omraader fører endelig den stærke Udvikling af Stordriften til, at mindre Virksomheder ligefrem absorberes af denne. Enhver større Fabriks-, Handels- eller Transportforretning behøver Hjælp af forskellige Haandværksfag. I Begyndelsen og under mindre udviklede Forhold lader man da sine Arbejder udføre hos en Mester; men naar Anlægget har naaet en vis Størrelse og Udvikling, opretter det egne Værk-

steder (Bødkerværksteder i Bryggerier, Smede- og Sadelmagerværksteder ved Sporvejsanlæg o. s. v.)*)

Disse Momenter tjene til at forklare de forskellige Resultater, vor Undersøgelse om de selvstændige Næringsdrivendes Fremgang har givet i de to Grupper af Lande. Men naturligtvis er det ikke udelukket, at ogsaa andre, maaske rent lokale Aarsager kunne have været medvirkende.

De statistiske Data, vi foran have opereret med, give kun i grove Omrids et Billede af Udviklingen. Det vil nu have Interesse at trænge lidt dybere til Bunds i Enkelthederne, og navnlig at gøre sig klart, hvilke Forskydninger indenfor de Selvstændiges Klasse Tiden har bragt. Et helt brugbart Materiale hertil foreligger kun for Tysklands Vedkommende,**) men efter det foran bemærkede hører dette Land jo ogsaa til dem, hvor Middelstanden er kørt fast — eller i alt Fald er i Færd dermed —, og Tyskland synes saaledes vel egnet til at være Prøvesten for Udviklingens Tendens.

---

*) Dr. Andreas Voigt, Die Organisation des Kleingewerbes, (Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, 1895. S. 267 ff.). — O. v. Zwiédineck-Südenhorst, Die Bedeutung des Bedarfs für die Entwicklung der gewerblichen Betriebssysteme. (Zeitschr. für Volkswirtschaft, Socialpolitik u. Verwaltung. 1898. S. 15 ff.). — Prof. K. Bücher, Die Entstehung der Volkswirtschaft. 2te Auflage. Tübingen 1898. (Kapitlet »Der Niedergang des Handwerks«, hvoraf Forf. har meddelt et Udtog i Industriforeningens Tidsskrift 1898 Nr. 13).

**) Kilden er de officielle Publikationer vedrørende det tyske Riges »Berufs- und Gewerbebezáhlung« af 14. Juni 1895. Blandt disse er en Redegørelse i »Vierteljahrshäfte zur Statistik des Deutschen Reichs« (Ergänzung zum 1sten Heft 1898) særlig instruktiv, ligesom den udmærker sig ved en prisværdig Kortfattethed.

Vi have hidtil under Begrebet »Næringsdrivende« sammenfattet de to Grupper: Industri og Handel, og vi fandt for Tysklands Vedkommende, at Fremgangen i det samlede Antal af Selvstændige i begge Grupper tilsammen 1882—95 udgjorde $1\frac{1}{3}$ pCt. Naar vi nu betragte hver Gruppe for sig, viser det sig, at Forholdet paa ingen Maade er det samme i begge. Antallet af Selvstændige udgjorde nemlig i

	Aar 1882	Aar 1895
Industri og Haandværk.....	2,209,239	2,060,865
Handel og Transportvirksomhed	668,729	846,655

Der var altsaa i Virkeligheden en absolut Tilbagegang for Industriens Selvstændige af 6,7 pCt., derimod en Fremgang for Handelsfagenes af 26,6 pCt. De tilsvarende absolute Tal ligge ikke saa langt fra hinanden, idet Industrien har tabt 158,000, Handelen vundet 178,000. Desværre formaar Statistikken ikke at belære os om, hvorvidt denne Overensstemmelse er tilfældig, eller om den beror paa, at der i større Omfang er foregaaet en virkelig individuel Forskydning fra Industrigruppen til Handelsgruppen, idet Virksomheder, der begyndte som industrielle, ved Tidernes Ugunst ere trængte over i Smaahandlernes Klasse. At noget saadant er foregaaet, er i og for sig en ret sandsynlig Konsekvens af Storindustriens Opsving. Skotøjsfabrikkerne fortrænge de smaa, selvstændige Mestere fra Markedet og tvinge dem til at ombytte Værkstedet med en Butik, hvor de forhandle Fabrikkernes Produkt.

Paa samme Maade med Skræddere; kunne de ikke bestaa som saadanne, ligger det nær for dem at blive Ekviperingshandlere. Bagere og Slagtere opgive Haandværket og etablere Brød- og Kødudsalg. Og saa fremdeles. Men som sagt: her ere vi inde paa en Fantasi, som kun finder nogen Støtte, ikke direkte Bekræftelse i Tallene.

Ikke stort sikrere er i denne Henseende Fodfæstet, naar vi derefter gaa over til at iagttage de Selvstændiges sociale Fordeling og de Forandringer, som Tiden mellem de to Tællinger har bragt i denne.

Undergrænsen for den næringsdrivende Middelstand have vi jo — i Overensstemmelse med, hvad den almindelige Sprogbrug har fastslaaet — sat der, hvor den økonomiske Selvstændighed hører op. Lønarbejderen hører herefter ikke til Middelstanden — han være saa Ingeniør, Kontorist eller simpel Daglejer. Men Skoflikkeren i Kælderen, hvis hele Driftskapital er en Kasse forslidt og forældet Værktøj, og som ikke har saa meget som en Læredreng til sin Hjælp — han hører i Kraft af sin Selvstændighed til Middelstanden sammen med Fabrikanten, som hver Dag beskæftiger mange Hundrede Arbejdere. Enken, der har et Brødudsalg paa Hjørnet, er formelt lige saa selvstændig i sin Næring som Milliongrossereren; begge tælle vi med under den næringsdrivende Middelstand.

Det maa da aabenbart være af Vigtighed at faa Klarhed over den sociale Gruppering indenfor denne brogede Blanding af selvstændige Existenser. Imidlertid har man kun et højst ufuldkomment Maal for de Næringsdrivendes sociale Stilling, nemlig Antallet af de Personer, som de beskæftige i deres Virksomhed. En

Forfatter, som fra et noget andet Synspunkt har behandlet Statistikken over de Selvstændige i Kongeriget Preussen,*) fremhæver med nogen Føje, at naar man anvender Arbejdertallet som Maalestok ved den sociale Gruppering, bærer man sig ad paa samme Maade, som hvis man vilde vurdere Indholdet af et Pengeskab alene efter Antallet af de Mønter, det indeholder, uden at undersøge, om det er Guld eller Skillemønt. Arbejdertallet er vel et Moment, som ikke maa lades ude af Betragtning, men det er et ensidigt Kvantitetsmaal; en ideel Undersøgelse maatte tillige kræve Anvendelsen af et eller flere Kvalitetsmaal, som f. Ex. Driftskapitalens Størrelse, det større eller mindre Udbytte, som denne afkaster, o. l.

Men overfor saadanne mere rationelle Kriterier nødes vi til at resignere, nøjes med at skrive dem paa Ønskesedlen for fremtidige Tællinger og foreløbig bruge de Oplysninger, der foreligge.

Delingen af de Selvstændige efter deres Arbejdertal gaar i 1895 noget videre end i 1882, men Overensstemmelsen mellem de to Opgørelser rækker dog til Opstillingen af efterstaaende Oversigt, hvor

Klasse I betyder: Virksomheder, der kun beskæftigede 1 Person (Indehaveren), og som ikke havde mekanisk Bevægkraft,

Klasse II: Virksomheder, der beskæftigede 1 Person og havde mekanisk Bevægkraft samt Virksomheder, der beskæftigede 2-5 Personer,

Klasse III: Virksomheder, der beskæftigede 6 eller flere Personer.

*) Georg Welker. Die hauptberuflich Selbständige im preussischen Staate mit ihren miterwerbenden und nichterwerbenden Angehörigen. (Zeitschr. d. kgl. Preussischen Statistischen Bureaus. I-II Heft. 1898).

Antal selvstændige Næringsdrivende i	Industri		Handel	
	Aar 1882	Aar 1895	Aar 1882	Aar 1895
Klasse I	1,430,465	1,237,349	429,825	454,540
Klasse II	682,318	659,493	207,712	332,217
Klasse III.....	96,456	164,023	31,192	59,898

Disse Tal give et godt Indblik i de meget betydelige Forandringer, der ere foregaaede i Sammensætningen af de tyske Næringsdrivende i Løbet af 13 Aar.

Industriens Klasse I	har mistet c.	193,000	=	÷ 13,5	pCt.
— II	— mistet c.	23,000	=	÷ 3,3	—
— III	— vundet c.	68,000	=	+ 70,0	—
Handelens I	— vundet c.	25,000	=	+ 8,5	—
— II	— vundet c.	124,000	=	+ 59,9	—
— III	— vundet c.	29,000	=	+ 92,0	—

Bevægelsen i Retning af større Virksomheder giver sig tydeligt til Kende, og dette gælder baade Industrien og Handelen. At Udviklingen tillige er gaaet i Retning af virkelig Stordrift, fremgaar derimod ikke af det anførte; men et Blik paa efterstaaende Tal, der omfatte Industri og Handel under ét, vil fjerne enhver mulig Tvivl herom.

Forretningernes Størrelse	Aar 1882		Aar 1895	
	Forretn. Antal	Beskæft. Personer	Forretn. Antal	Beskæft. Personer
51—200 Personer..	8,068	739,000	15,581	1,436,000
201—1000 — ..	1,750	656,000	3,068	1,153,000
over 1000 — ..	126	212,000	254	447,000
I alt...	9,944	1,607,000	18,903	3,036,000

Stordriften figurerer altsaa næsten helt igennem med dobbelt saa store Tal i 1895 som i 1882.

Vor Undersøgelse af de sociale Forskydninger have vi hidtil holdt indenfor Rammen af de selvstændige Næringsdrivendes Klasse. Men det er klart, at man ikke kan blive staaende herved. For de Næringsdrivende som Stand er det af ikke ringe Betydning, om de selvstændige eller de uselvstændige Arbejdere ere i Overtal og om Udviklingen i saa Henseende bærer i den ene eller den anden Retning.

Af de fra den tyske Erhvervsstatistik allerede anførte Data er det jo klart nok, at Antallet af Uselvstændige tiltager stærkere end Antallet af Selvstændige. Omend dette er et saare vel kendt Fænomen, som i Folks Bevidsthed endog har faaet almen Gyldighed, turde det dog ikke være overflødigt at forsøge, ved Hjælp af de til Raadighed staaende talmæssige Data, at maale Styrken af denne Bevægelse, især da det viser sig, at Regelen dog ikke er undtagelsesfri. Vi vende os da atter til Folketællingerne for de før nævnte Lande, hvis Erhvervsstatistik overhovedet tillader en Indtrængen i dette Forhold. Før vi i denne Sammenhæng nævne Tal fra de forskellige Lande, maa vi imidlertid gøre opmærksom paa den Usikkerhed, der klæber ved saadanne Opgørelser.

Tager man eksempelvis det danske Folketællingsværk for Aarene 1880 og 1890, vil man vel finde en Sondring mellem Hovedpersoner og Medhjælpere, og man

vil finde de tjenende Personer (hvoraf en Del dog maa henregnes til Medhjælpere i Industri og Handel) udskilte for sig. Men trods denne formelt gennemførte Deling viser det sig overmaade vanskeligt at gøre sikre Slutninger om de fra Tælling til Tælling foregaaede Forandringer. Af Hovedpersoner og Medhjælpere i Industri og Handel taltes der ved de to Folketællinger i 1880 og 1890:

	1880	1890
Hovedpersoner	117,246	134,754
Medhjælpere	81,720	122,769

Herefter skulde den sociale Struktur i de paagældende Erhverv have forandret sig saaledes, at medens der i 1880 for hver 100 Hovedpersoner kun fandtes 70 Medhjælpere, var dette Forhold i 1890 steget til 100:91. Nu er der vel ikke Tvivl om, at dette Resultat i det væsentlige er rigtigt, men at de anførte Forholdstal netop skulde være et nøjagtigt Udtryk for Bevægelsens Styrke, tør man ikke antage. Ved enhver Folketælling er der nemlig to store Grupper, som volde Erhvervsstatistikken Besvær og Fortræd. Først »Arbejdere og Daglejere uden specificeret Næring«; disses Antal var i 1890 c. 49.000. Dernæst Tyende, hvoraf der i samme Aar opførtes c. 37,000 som tjenende hos Industridrivende og Handlende. Begge Grupper staa i 1890 med lavere Tal end ved den foregaaende Tælling; og

om end Hovedgrunden hertil vel nok — i alt Fald for Tyendeklassens Vedkommende — er af reel Natur, er det dog ikke udelukket, at Erhvervsangivelsen saavel for de løse Arbejdere som for den Del af de tjenende Personer, der helt eller delvis ere beskæftigede i Husbondens Næring (ikke ved husligt Arbejde), er foregaaet med mere Præcision i 1890 end i 1880, hvorved det registrerede Medhjælpertal i førstnævnte Aar altsaa kan have faaet et Plus, som manglede ved den foregaaende Tælling.

Den forstyrrende Indflydelse af disse to Grupper er ingenlunde lige stor overalt, og fra Tælling til Tælling bestræber man sig naturligvis for at indskrænke Uklarhederne til det mindst mulige.*) For saa vidt der ved de to Tællinger, vi for hvert Land have benyttet til nedenstaaende Oversigt, paaviseligt har været anvendt forskellig Praxis ved Sondringen mellem Hovedpersoner og Medhjælpere, have vi, saa vidt muligt, korrigeret Tallene, saa at de ere blevne kommensurable. Land og Land imellem tør man derimod ikke gøre Sammenligninger.

For hver 100 Hovedpersoner (selvstændige Næringsdrivende) i Haandværk, Industri og Handel fandtes der følgende Antal Medhjælpere (Uselvstændige):

---

*) Det fortjener i saa Henseende at fremhæves, at Antallet af Personer, hvis Næringsvej var utilstrækkelig betegnet, ved den norske Folketælling af 1891 var bragt ned til 8 a 9000, medens Tallet ved den foregaaende Tælling i 1876 var over 33,000.

Danmark	{	Aar 1880: 70
		— 1890: 91
Sverige	{	-- 1880: 110
		— 1890: 150
Norge	{	— 1876: 109
		— 1891: 165
Tyskland	{	— 1882: 156
		— 1895: 250
Østrig	{	— 1869: 340
		— 1890: 310
Frankrig	{	— 1881: 187
		— 1891: 231
Belgien*)	{	— 1880: 334
		— 1890: 380

Hovedregelen, at de Uselvstændige tiltage i Antal efter en stærkere Maalestok end de Selvstændige, brydes altsaa kun i et af de anførte Lande, nemlig Østrig. Denne Undtagelse kan imidlertid føres tilbage til Forhold, der ere ejendommelige for dette Lands hele Erhvervsliv. Der er næppe noget af de øvrige her betragtede Lande, hvor den økonomiske Udvikling har været saa uensartet fra Provins til Provins som netop her. Det østrigske Rige rummer Lande med en gammel og stærkt fremskreden Industri, der paa sine Steder har taget Karakter af en ualmindelig kraftigt udviklet Stordrift. Men ved Siden heraf er der Egne, der i den Grad ere blevne staaende paa det oprindelige Agrikulturstandpunkt, at saa godt som alt industrielt Arbejde udføres i Hjemmet. I 1890 var der i Østrig

---

*) Kun Haandværk og Industri (ikke Handel).

40 Forvaltningsdistrikter, i hvilke Landbruget lagde Beslag paa mindre end en Femtedel af Befolkningen; disse Distrikter findes særlig i Böhmen og Schlesien, hvor Mine- og Fabrikvirksomheden er stærkest udviklet. Paa den anden Side var der 80 Forvaltningsdistrikter (særlig i Galizien og Dalmatien), hvor over de fire Femtedele af Befolkningen levede af Landbrug.*) Denne uensartede Udvikling medfører, at to forskellige Bevægelser gaa Side om Side og i det summariske Resultat tilsløre hinandens Virkninger. I Industriegnene tiltager Antallet af Uselvstændige (Fabrikarbejdere) langt stærkere end Antallet af Selvstændige. I Landbrugsegnene danner der sig ved det industrielle Arbejdes Løsrivelse fra Landbruget en stor Mængde smaa selvstændige Næringsbrug uden eller i alt Fald med et Mindretal af Arbejdere. I den her betragtede Periode har nu den sidste Bevægelse været i Overvægt, og saaledes er Resultatet blevet en Nedgang i Bedrifternes gennemsnitlige Arbejdertal.

Ganske lignende Forhold kunne paavises for flere af de øvrige Lande (navnlig for Norge, hvor Naturforholdene gribe mægtigt ind i Udviklingen af den nationale Arbejdsdeling), men overalt udenfor Østrig har dog Opdriftsbevægelsen haft Overvægten over Nydannelsesbevægelsen.

For nu at trænge lidt dybere ind i den her omhandlede Side af Sagen maa vi atter vende os til de to tyske Erhvervsopgørelser af 1882 og 1895. Lige-

---

*) Dr. H. Ra u c h b e r g. Die Hauptergebnisse der österreichischen Berufsstatistik, (Statistische Monatschrift, XX Jahrg. Wien 1894).

som før betragte vi de industrielle og de kommercielle Erhverv hver for sig, og indenfor hver af disse dele vi det hele arbejdende Personel i tre sociale Grupper:

- 1) Selvstændige, som have lønnede Arbejdere i deres Tjeneste; eller kortere: Arbejdsgivere.*)
- 2) Selvstændige, som arbejde uden Hjælpere.
- 3) Uselvstændige af alle Klasser (saavel højere Funktionærer samt Butiks- og Kontorfolk som egentlige Arbejdere); altsaa: Lønarbejdere i videste Forstand.

At indskyde som en Mellemgruppe de Selvstændige, som ikke have fremmed Hjælp, er formentlig hensigtsmæssigt, dels fordi det viser sig, at der er en overordentlig Bevægelse i denne Gruppe, dels fordi man derved opnaar at kunne stille Arbejdsgiverne og Arbejderne overfor hinanden.

Se vi da først paa de industrielle Erhverv, finde vi, at disses arbejdende Personel udgjorde (Tallene afrundede):

i 1882: 5,934,000

i 1895: 8,001,000,

og den procentvise Fordeling mellem de anførte tre sociale Grupper ser saaledes ud: (Se omstaaende Tabel).

Det fremgaar tydeligt heraf, at Tyngdepunktet, som allerede ved Periodens Begyndelse laa i Lønarbejdernes Gruppe, i de forløbne 13 Aar yderligere har forrykket sig i denne Retning. Man er heller ikke

---

*) Til denne Gruppe er dog ogsaa (jfr. det foregaaende) henført selvstændigt arbejdende Personer, som vel ikke havde Hjælpere, men som benyttede en lille Motormaskine. Deres Tal er imidlertid forholdsvis ringe.

	Industrien	
	1882	1895
	pCt.	pCt.
1. Arbejdsgivere	13,1	10,3
2. Selvstændige, der arbejde uden Hjælpere	24,1	15,5
3. Lønarbejdere	62,8	74,2

i Tvivl om, at det er Mellegruppen, de Personer, der hverken ere Arbejdsgivere eller Arbejdere, der er mest udsat for at tabe Fødfæstet.

I Handelserhvervene var Antallet af samtlige arbejdende Personer:

i 1882: 1,340,000

i 1895: 2,166,000

og Fordelingen efter den sociale Stilling var følgende:

	Handelen	
	1882	1895
	pCt.	pCt.
1. Arbejdsgivere	17,8	18,1
2. Selvstændige, der arbejde uden Hjælpere	32,1	21,0
3. Lønarbejdere	50,1	60,9

Vi genfinde altsaa her den samme Bevægelse som i Industrien, men dog med den Modifikation, at den relative Tilbagegang i Gruppe 2 i nogen Grad ogsaa er kommen Arbejdsgivernes Gruppe til Gode.

Betragter man Industri og Handel under ét, bliver det samlede Resultat af Forskydningen, paa Grund af Handelserhvervenes numeriske Underlegenhed, ikke meget forskelligt fra det, vi have fundet for Industrien alene:

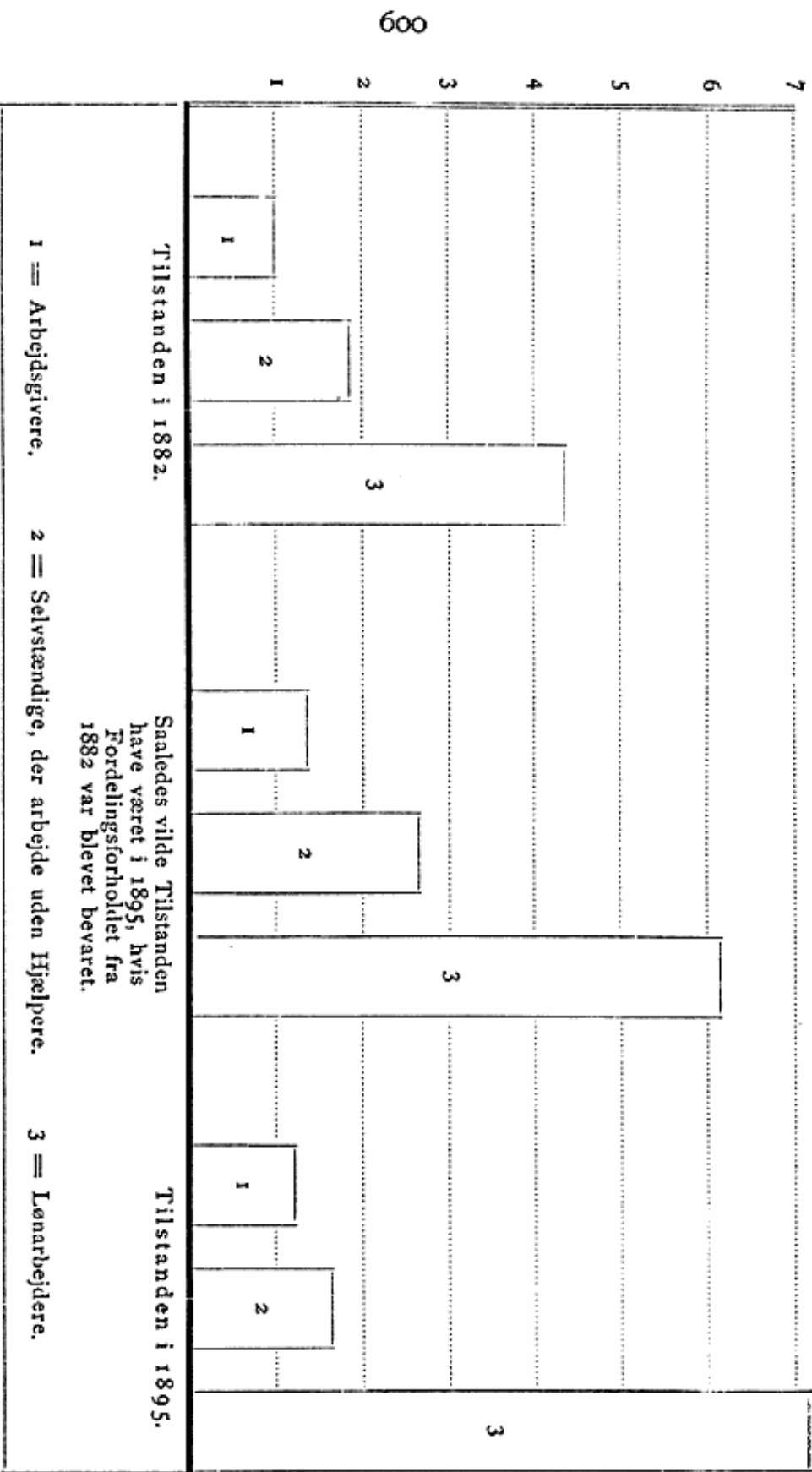
	Industri og Handel	
	1882	1895
	pCt.	pCt.
1. Arbejdsgivere.....	14,0	12,0
2. Selvstændige, der arbejde uden Hjælpere.....	25,6	16,6
3. Lønarbejdere.....	60,4	71,4

Det vil nu være lønnende for et Øjeblik at se bort fra den mellemste Gruppe og udelukkende betragte Talforholdet mellem Arbejdsgivere og Arbejdere. Foran have vi anført, at der for hver 100 Hovedpersoner (Grupperne 1 og 2) ved de to Opgørelser i 1882 og 1895 fandtes henholdsvis 156 og 250 Medhjælpere (Gruppe 3). Gruppe 2 har jo imidlertid ingen Medhjælpere, og Forholdet mellem Grupperne 1 og 3 giver derfor et mere rationelt Udtryk for Virksomhedernes Gennemsnitsstørrelse.

For hver 100 Arbejdsgivere (Gruppe 1) fandtes der følgende Antal Arbejdere (Gruppe 3):

	1882	1895
Industri.....	479	721
Handel.....	281	336
Industri og Handel under ét	432	597

Mennesker

De arbejdende Personer i Tysklands Industri og Handel 1882 og 1895.

Disse Tal give maaske det mest træffende Udtryk for den stedfundne Udvikling i Retning af Arbejdets Koncentrering.

Mod hele den Fremgangsmaade, som er anvendt ved den foranstaaende Fremstilling, kan man nu med nogen Ret indvende, at Delingen mellem Selvstændige og Uselvstændige ikke falder sammen med den Linie, der begrænser den næringsdrivende Middelstand nedad.

Denne Indvending har to Sider.

For det første, kan man sige, ere ikke alle selvstændige Næringsdrivendes økonomiske og sociale Stilling en saadan, at de Paagældende og deres Omgivelser henføre dem til Middelstanden. Deres økonomiske Existens er i mange Tilfælde overordentlig usikker; deres »Selvstændighed« er rent formel, for saa vidt som den ofte ikke har andet at støtte sig til end en kummerlig Kredit, der brister i samme Øjeblik, som Sygdom eller lignende tvinger »Forretningen« (d. v. s. dens Indehaver) til at standse sin Virksomhed en Uge eller to. Til denne lidet misundelsesværdige Klasse af Selvstændige maa ogsaa henføres en stor Del af Husindustriens Arbejdere, de mange »Hjemmemestere« i Beklædningsindustrien, som i Virkeligheden staa i samme Forhold til den Fabrikant eller det Magasin, de arbejde for, som en almindelig Haandværkssvend til sin Principal. En Strejke, en kortvarig Forretningsløshed i Faget, en ny Maskine kan gøre Hjemmemesteren brødløs; med Selvstændigheden er det forbi, og Mestertitelen giver ham hverken nogen særlig social Position eller noget Tillæg til Lønnen, naar han Dagen efter søger Arbejde som Svend paa et Værksted.

Alt dette er rigtigt, og vi have ogsaa haft det in mente, da vi udsondrede de »Selvstændige, der arbejde uden Hjælper«, fra de øvrige. Alligevel gives der i dette Forhold intet andet Kriterium, som Statistikken kan gribe og føre sig til Nytte. Her ligger netop en stor, vanskelig Opgave og venter paa sin Løsning: Opstillingen af praktisk brugbare Rammer for Befolkningens Klassificering efter sociale Synspunkter. Indtil denne Opgave har fundet sin teoretiske Løsning, og denne igen er blevet praktisk anvendt paa mindst to Tællinger, er der intet andet for end — saa forsigtigt som muligt — at følge den gamle erhvervsstatistiske Skellinie mellem »Hovedpersoner« og »Medhjælper« — Selvstændige og Uselvstændige.

Paa ét Punkt kunde man dog maaske bryde denne Regel. Her føres vi ind paa den anden Indvending mod den benyttede Fremgangsmaade, som er, at man til Arbejderne, til de Uselvstændige, har henført hele den industrielle og kommercielle Funktionærstand lige fra den videnskabeligt uddannede Fabrikingeniør og Stormagasinet's Afdelingschef til Værkstedetsformanden og Kontoristen. Man har undertiden overført hele denne Gruppe af Lønarbejdere anvendt Betegnelsen »den nye Middelstand«, fordi den i den stordriftmæssige Ordning formentlig skulde danne et lignende socialt Mellemlag som Smaamestrene og de mindre Handlende danne i det gamle Erhvervssamfund. Den tyske Statistik viser nu ogsaa, at Funktionærstanden og dennes Bevægelser fortjener særlig Opmærksomhed.

Til denne Gruppe henførtes i 1882 omtrent 205,000 Personer (Industri og Handel under ét). Hvis Talforholdet til det samlede Personel havde været det samme

i 1895 som i 1882, skulde man ved Tællingen i det førstnævnte Aar have ventet at træffe c. 288,000 Funktionærer, men det faktiske Resultat er c. 448,000. Det er klart, at dette betyder overordentlig meget, naar Talen er om Middelstandens Erstatning for det relative Tab af selvstændige Existenser. Gaa vi ind paa Tanken, at betragte Funktionærene som hørende med til den næringsdrivende Middelstand, kunne vi udtrykke den stedfundne Forandring gennem følgende Forholdstal mellem de saaledes fremkommende tre Hovedkategorier af Middelstandsfolk:

	Industri og Handel	
	1882	1895
	pCt.	pCt.
Arbejdsgivere	33,0	36,2
Selvstændige uden Hjælpere	60,4	50,4
Funktionærer	6,6	13,4

Med andre Ord: Funktionærene udgjorde i 1882 mellem $\frac{1}{15}$ og $\frac{1}{16}$, i 1895 mellem $\frac{1}{7}$ og $\frac{1}{8}$. Dette Faktum er af overordentlig Betydning, og det kan ikke lades ude af Betragtning, naar Talen er om den Udtynding af Middelstandens Rækker, som virkelig er begyndt i de egentlige Industrilande.

Selvfølgelig indeholder »den nye Middelstands« Fremvæxt kun en ringe Trøst for dem, der have den Opfattelse, at socialt Velvære i overvejende Grad er betinget af den formelle »Selvstændighed«. Men vi tro ikke, at denne Opfattelse er rigtig. Tildels er det

naturligvis en Fornemmelsessag, og for saa vidt vil det vel i Regelen strax staa som et Minus for Haandværksmesteren at maatte opgive sin egen Forretning og tage Tjeneste som Værkfører i den Fabrik, der hidtil har været hans forhadte Konkurrent. Men naar Forandringen én Gang er fuldbyrdet, naar Aar ere gaaede og Saaret er lægt — vil han da ikke kunne tilegne sig et andet og lysere Syn paa Sagen? Især naar det viser sig, at hans økonomiske Stilling nu er baade i og for sig bedre og navnlig mere betrygget end før. Thi derom nære vi ingen Tvivl: at den mere rationelle Økonomi, den mere intensive Udnyttelse af de produktive Kræfter og Værdier, som er Stordriftens væsentligste raison d'être, den vil i det lange Løb komme Funktionærstanden til Gode, saa vist som den allerede delvis er kommen Arbejderklassen til Gode baade gennem et højere Lønningsniveau og et lavere Prisniveau.

Vi ville ikke modsige dem, der paastaa, at det — socialt sét — vilde være bedst, om den selvstændige Middelstand kunde bevares saa bred og kraftig som muligt. Vi have kun villet pege paa et Moment, som ofte oversés i denne Sammenhæng. Afgangen fra de Selvstændige fører ikke udelukkende nedad; for en stor Del fører den til Siden og endog opad.

Vi have paa flere Steder i denne Skitse gjort opmærksom paa, hvor ufuldkommen og fragmentarisk Erhvervsstatistikken viser sig at være, saa snart man forsøger at afvinde den selv ganske elementære sociale Resultater. Der er selvfølgelig endnu mange flere La-

kuner end de paapegede, og navnlig har Statistikken indtil for ganske nylig bevaret fuldstændig Tavs-
hed med Hensyn til det vigtige Spørgsmaal om Mid-
delstandens Rekruttering. Danne de selvstændige
Næringsdrivende en afsluttet Kaste? Eller tilføres der
dem som Regel nyt Blod ved Opdrift fra Arbejder-
standen? I hvilken Alder træde de Næringsdrivende
i Regelen i selvstændig Virksomhed? Med hvilken
Styrke og i hvilken Retning foregaa Vandringerne fra
Erhverv til Erhverv?

Disse og mange flere Spørgsmaal maatte besvares,
før man havde en fuldkommen Karakteristik af den
næringsdrivende Stands hele Stilling i Øjeblikket. Det
fortjener da at anmærkes, at der for kort Tid siden
af det norske statistiske Centralbureau er gjort et
Forsøg paa at trænge ind i nogle af disse Hemmelig-
heder. *)

Ved Folketællingerne for Kongeriget Norge i 1876
og 1891 har man foretaget en Fordeling af den hele
Befolkning efter Livsstilling og Aldersklasser, og ved
Sammenligning af de herved fremkomne kombinerede
Erhvervs- og Alderstabeller har man derefter, under
fornøden Hensyntagen til Afgangen ved Dødsfald og
Udvandring og Tilgangen ved Indvandring, konstrueret
et Billede af Bevægelsen fra den ene Livsstilling til
den anden i de forskellige Aldre. De Personer, som i
1891 f. Ex. vare i Alderen 30—35 Aar, ere jo nemlig
de samme som de, der i 1876 vare i Alderen 15—20

---

*) Oversigt over de vigtigste Resultater af de statistiske Tabeller
vedkommende Folketællingen i Kongeriget Norge 1. Januar
1891. Norges officielle Statistik. 3. Række. Nr. 284. Kri-
stiania 1898.

Aar, med Fradrag af de Døde og Udvandrede og med Tillæg af de Indvandrede. Dødelighedens og Ud- og Indvandringens forskellige Indvirkning paa Antallet i hver enkelt Livsstilling kender man ganske vist ikke, men man er gaaet ud fra, at begge Faktorer have virket i nogenlunde ligeligt Forhold paa alle Livsstillinger, selv om det er sandsynligt, at Afgangen har været forholdsvis størst indenfor Arbejderklassen.

De Livsstillinger, som have størst Interesse for os paa dette Sted, er Grupperne »Selvstændige Erhvervsdrivende« og »Arbejdere«, og vi skulle derfor meddele de herhen hørende Tal, dog kun for Mændenes Vedkommende. (Se omstaaende Tabel).

Den samlede Afgang ved Dødsfald og Udvandring udgjorde i Perioden 1876—91 for

Mænd fødte	1856—60 . . .	37,8 pCt.
—	1851—55 . . .	27,9 —
—	1846—50 . . .	21,6 —
—	1841—45 . . .	17,9 —
—	1836—40 . . .	19,5 —
—	1831—35 . . .	19,6 —
—	1821—30 . . .	29,8 —
—	1811—20 . . .	43,9 —
—	1801—10 . . .	75,2 —
—	1800 eller tidl.	95,9 —

Paa Grundlag af disse Data kan man nu gøre følgende Slutninger:

De 79,621 Arbejdere, som i 1876 vare i Alderen mellem 15 og 20 Aar, ere i Løbet af de følgende 15 Aar ved Dødsfald og Udvandring blevne formindskede med 37,8 pCt. eller med c. 30,000. Da der i 1891

	Mænd fødte 1856—60		Mænd fødte 1851—55		Mænd fødte 1846—50		Mænd fødte 1841—45		Mænd fødte 1836—40	
	Aar	1876	Aar	1876	Aar	1876	Aar	1876	Aar	1876
Selvstændige Er- hvervsdrivende	15—20	3112	20—25	11442	25—30	18452	30—35	22146	35—40	22446
	Aar	1876	Aar	1876	Aar	1876	Aar	1876	Aar	1876
Arbejdere	30—35	23891	35—40	25679	40—45	24015	45—50	23235	50—55	20504
	Aar	1891	Aar	1891	Aar	1891	Aar	1891	Aar	1891
	79621	24107	53687	19895	33154	16088	23321	13873	18377	11820
	Mænd fødte 1831—35		Mænd fødte 1821—30		Mænd fødte 1811—20		Mænd fødte 1801—10		Mænd fødte 1800 eller tidligere	
	Aar	1876	Aar	1876	Aar	1876	Aar	1876	Aar	1876
Selvstændige Er- hvervsdrivende	40—45	23987	45—55	46021	55—65	29215	65—75	10989	over 75	2833
	Aar	1876	Aar	1876	Aar	1876	Aar	1876	Aar	1876
Arbejdere	55—60	19965	60—70	28577	70—80	10484	80—90	818	over 90	39
	Aar	1891	Aar	1891	Aar	1891	Aar	1891	Aar	1891
	17907	12064	34258	19177	20751	8369	9163	2839	65	

kun var 24,107 tilbage, maa altsaa Resten, c. 25,500, være gaaet over i andre Livsstillinger. Betragter man nu Tallene for de selvstændige Erhvervsdrivende i samme Aldersklasse, ser man, at disses Antal gik op fra 3,112 til 23,891; man tør altsaa antage, at de fleste af de Arbejdere, der gik over i andre Livsstillinger, bleve selvstændige Erhvervsdrivende.

I den følgende Aldersklasse (Mænd, der ere fødte i Aarene 1851—55) fandtes i 1876 omtrent 53,700 Arbejdere. Afgangen blandt disse ved Død og Udvandring var i de 15 Aar c. 27,9 pCt. eller omtrent 15,000. Da der nu i 1891 var hen imod 20,000 tilbage som Arbejdere, maa altsaa omtrent 18,700 være gaaet over i andre Livsstillinger. De selvstændige Erhvervsdrivende i samme Aldersklasse udgjorde i 1876 omtrent 11,400, som ved Dødsfald og Udvandring bleve formindskede med c. 3,400; tilbage bliver 8,000; men det virkelige Antal i 1891 var c. 25,700, altsaa en Tilgang fra andre Livsstillinger af c. 17,700; disse maa i det væsentlige have været de samme som de (18,700) Arbejdere, der i denne Aldersklasse have forandret Livsstilling.

Og saa fremdeles.

Paa Grundlag af de detaillerede Tabeller i den norske Statistik, hvoraf vi foran have meddelt et Brudstykke, beregne vi nu den efterstaaende Oversigt, idet vi udtrykkelig bemærke, at denne Udnyttelse af Tabellernes Enkeltheder, ogsaa hvor Tallene ere smaa og derfor mindre sikre, staar for vor Regning. (Se omstaaende Tabel).

Tilgangen til de Selvstændiges Gruppe vedvarer altsaa omtrent til 60 Aars Alderen. Den skyldes i det væsentlige Opdrift fra Arbejderklassen. Interessant er

Tilgang (+) eller Afgang (÷) fra og til andre Livsstillinger i de 15 Aar 1876—91 (Tallene afrundede):

Mænd fødte i Aarene	Selvstændige Erhvervsdrivende	Arbejdere	Partikuliers, Pensionister og Aftægtsmænd	Personer uden Erhverv	
Saaftige Perioder	1856—60....	+ 22,000	÷ 25,500		
	1851—55....	+ 17,700	÷ 18,700		
	1846—50....	+ 9,500	÷ 10,000		
	1841—45....	+ 5,100	÷ 5,200		
	1836—40....	+ 2,500	÷ 3,000		
	1831—35....	+ 600	÷ 2,400	+ 1,600	+ 200
Iaarige Perioder	1821—30....	÷ 3,700	÷ 4,900	+ 7,500	+ 1,400
	1811—20....	÷ 5,900	÷ 3,500	+ 7,300	+ 2,500
	1801—10....	÷ 1,900	÷ 1,600	+ 2,000	+ 1,600
	1800 ell. tidl.	÷ 80	÷ 50	+ 80	+ 50

det tillige at se, hvorledes Afgangen fra begge de to arbejdende Grupper i de højere Aldersklasser fordeler sig mellem Partikulier- og Pensionistgruppen paa den ene Side og Gruppen af Erhvervsløse (Fattige) paa den anden.

Sammenholder man for hver Aldersgruppe Antallet af Selvstændige den 1. Januar 1891 med de ovenfor anførte Tal for Tilgangen til de Selvstændige i 15 Aar, faar man følgende Skala:

Aldersgruppe	Antal Selvstændige den 1. Januar 1891	Heraf tilkom siden 1. Januar 1876
30—35 Aar	23,900	92 pCt.
35—40 —	25,700	69 —
40—45 —	24,000	40 —
45—50 —	23,200	22 —
50—55 —	20,500	12 —
55—60 —	20,000	3 —

Man kunde ogsaa se Sagen fra den anden Side og spørge, hvor stor en Del af Arbejderne fra 1876 der i 1891 vare naaede at blive selvstændige. Man ser dette af følgende Tabel, der er beregnet paa Grundlag af afrundede Tal.

Af de Arbejdere, som d. 1. Januar 1876 vare i Alderen	vare endnu d. 1. Januar 1891 i Live og til Stede i Landet	Af disse vare		
		endnu Arbejdere	blevne selvstændige (højst)	gaaede over i andre Stillinger (mindst)
15—20 Aar	49,600	c. 49 pCt.	c. 44 pCt.	c. 7 pCt.
20—25 —	38,600	c. 51 —	c. 46 —	c. 3 —
25—30 —	26,100	c. 62 —	c. 36 —	c. 2 —
30—35 —	19,100	c. 72 —	c. 26 —	c. 2 —
35—40 —	14,800	c. 79 —	c. 17 —	c. 4 —
40—45 —	14,400	c. 83 —	c. 4 —	c. 13 —

Den Interesse, der knytter sig til det norske Arbejde, er saaledes i nærværende Sammenhæng nærmest af theoretisk Natur. Anderledes vil det stille sig, naar man en Gang kan gøre Undersøgelsen om igen for en anden Periode (f. Ex. Tiden mellem Folketællingerne i 1891 og 1901). Man vil da i Perioden 1876—91 have en Sammenligningsbasis for de nye Erfaringer, f. Ex. med Hensyn til den Styrke, hvormed Overgangen fra Arbejdernes til de Selvstændiges Klasse foregaar i de forskellige Aldersgrupper (jfr. den sidst anførte Tabel).

I hele den foregaaende Fremstilling have vi i det væsentlige maattet bevæge os paa fremmed Grund. For at finde Tendensen i Udviklingen have vi navnlig

søgt til Tyskland; af dansk Materiale ere kun enkelte Tal fra Folketællingerne blevne benyttede. Og dog er det selvfølgelig i første Linie de danske Forhold, der maa interessere os. Man kunde derfor være berettiget til at spørge, hvorfor vi ikke have gjort Brug af de Oplysninger, der ere fremkomne ved den danske Haandværks- og Industritælling af 1897.

Dette har imidlertid sine gode Grunde, idet denne Tælling er den første i sin Art, der omfatter hele Landet. Da det ikke saa meget har været os om at gøre at se den faktiske Tilstand i Øjeblikket som at komme paa Spor efter de Bevægelser, der ere de herskende i Tiden, er det derfor ganske naturligt, at vi have ladet uomtalt en Række Data, til hvilke der intet almindeligt Sammenligningsmateriale findes.

For et enkelt territorielt Omraade kan man dog maaske prøve, om vore hjemlige Forhold følge den Udviklingstendens, vi have konstateret for Tysklands Vedkommende. Vi tænke her paa København, hvor den ved Kommunens Foranstaltning udarbejdede Industristatistik af 1882*) paa de væsentligste Punkter muliggør en Sammenligning af den daværende Tilstand med den nuværende.

Efter Opgørelsen i 1882 fandtes der da i København 5962 Hovedpersoner i Industri og Haandværk (med Undtagelse af Systuer og Vadskerier). Femten Aar senere (25. Maj 1897) taltes 7977 Industri- og Haandværksforretninger.**)

*) Tabelværk til Københavns Statistik Nr. 7.

**) Jfr. Statistiske Meddelelser. 4de Række, 2det Bind, 5te Hæfte. Foreløbig Redegørelse for Danmarks Haandværks- og Industri-virksomheder ved Tællingen den 25. Maj 1897.

nærmelsesvis kommensurabelt med det anførte for 1882, fradrages for det første alle Vadskerier, dernæst Konfektionsforretningerne*) med indtil 5 Arbejdere. Her ved faas 6608 Forretninger. Da Antallet af Hovedpersoner (selvstændige Næringsdrivende) og af Forretninger paa det nærmeste dækker hinanden, og da København i 1882 havde omtrent 250,000 Indbyggere, i 1897 omtrent 342,000, kan man slutte, at i de mellemliggende 15 Aar

forøgedes de selvstændige Industridrivende med c. 11 pCt.

— Folkemængden med c. 36 —

Af de 5962 Hovedpersoner i 1882 havde 2066 ikke opført sig paa de med Mandtalslisterne omdelte »Industrilister«. Det formodedes den Gang, at disse 2066 i det væsentlige vare Smaahaandværkere, som arbejdede uden Medhjælp, og denne Formodning blev yderligere bekræftet ved en, c. 1000 Tilfælde omfattende Prøve**). Af de paa Industrilisterne opførte selvstændige Industridrivende havde endvidere 906 ingen Medhjælpere. Der fandtes altsaa i 1882 paa det nærmeste 3000 Selvstændige, der arbejdede uden Hjælpere, og ligeledes henved 3000 Arbejdsgivere i Industri og Haandværk, medens Medhjælpernes Antal var 31,347. — Efter de nødvendige Fradrag for Vadskerierne og Systuerne (jfr. ovenfor) faar man i 1897: 4572 Arbejdsgivere, 2036 Selvstændige, der arbejdede uden Hjælpere og 50,996 Arbejdere. Herefter kan Forandringen i Sammensætningen af det industridrivende Personal udtrykkes saaledes:

*) Tabel Ia, Lb. Nr. 62—67 inkl. i den anførte foreløbige Redegørelse.

**) Jfr. det anf. Tabelværk Nr. 7 til Københavns Statistik, S. 27.

	Industridrivende i København	
	1882	1897
1. Arbejdsgivere.....	8,0 pCt.	8,0 pCt.
2. Selvstændige, der arbejdede uden Hjælp.....	8,0 —	3,5 —
3. Arbejdere.....	84,0 —	88,5 —

Endelig skulle vi, lige som foran for Tysklands Vedkommende, sætte Antallet af Arbejdere i Forhold til Arbejdsgiverne. For hver 100 Arbejdsgivere (ovenstaaende Tabels Gruppe 1) fandtes der følgende Antal Arbejdere (Gruppe 3):

i Aaret 1882: 1048

i Aaret 1897: 1115.

Sammenligne vi nu disse Hovedresultater af de to Industriopgørelser for København med de Fingerpeg, den tyske Statistik har givet os, finde vi paa alle Punkter en slaaende Overensstemmelse. Dette gælder naturligvis ikke om selve de fremkomne Forholdstal, end ikke om Styrkegraden af de Bevægelser, de ere Udtryk for. Men Bevægelsernes Retning er den samme.

Antallet af selvstændige Industridrivende i København har saaledes ikke formaaet at holde Skridt med Folketallet, hvilket, ifølge det tidligere paaviste, heller ikke var at vente, idet vor Hovedstad som Landets industrielle Knudepunkt maa antages at være i en lignende Situation som Tyskland og de øvrige Industri-

lande: at være mættet med Smaavirksomheder. Den relative Tilbagegang i de Selvstændiges Tal falder ogsaa, i København saa vel som i Tyskland, i det væsentlige paa de aller mindste Forretninger — de Selvstændige, som arbejde uden Hjælpere. Endelig kan der, selv naar man ser helt bort fra disse, hendøende Dvergvirksomheder, paavises en ikke ubetydelig Tilvæxt i det gennemsnitlige Arbejdertal for hver Forretning — et Vidnesbyrd om, at Forandringerne i den sociale Struktur ikke blot skyldes, at de smaa Virksomheder gaa ud af Spillet, men ogsaa at de øvrige tiltage i Størrelse.

Saa vidt man kan dømme efter det foreliggende Talmateriale, bærer Udviklingen altsaa ogsaa hos os i den Retning, som vi foran have anskueliggjort ved nogle Figurer. Gennem disse læser man, saa vidt vi kunne skønne, Statistikkens Svar paa de to Spørgsmaal, hvormed vi indledede denne lille Undersøgelse.
